

PROVET I PSYKOLOGI 30.9.2016 BESKRIVNING AV GODA SVAR

Examensämnets censorsmöte har godkänt följande beskrivningar av goda svar.

Det viktigaste kriteriet vid bedömningen av provet i psykologi är att svaret är väl förankrat i empiriskt härledd, forskningsbaserad kunskap och centrala psykologiska teorier. I psykologin undersöker man människans utveckling, mänskligt beteende och psykologiska processer samt psykisk hälsa utgående från flera kompletterande perspektiv, d.v.s. från ett biologiskt, beteendeorienterat, kognitivt, känslomässigt, motivationellt och sociokulturellt perspektiv. Examinanden ska kunna utnyttja de olika psykologiska kunskapsperspektiven på ett naturligt sätt vid granskningen av psykiska fenomen och processer.

I provet i psykologi bedöms också examinandernas beredskap att förstå den psykologiska kunskapens natur och kunskapsbildningen, inklusive bedömning av undersökningens reliabilitet och validitet. Uppgifterna i psykologi kan innebära att examinanderna ska utvärdera resultat av aktuella psykologiska undersökningar och göra upp forskningsplaner. De kan också kräva att examinanderna ska beskriva, utvärdera, diskutera och förklara psykologiska fenomen samt göra jämförelser utifrån olika perspektiv. I flera uppgifter kan också ämnesgränserna överskridas.

En central grund för bedömningen är hur djupgående examinandens psykologiska insikter är, vilken förmåga hen har att tillämpa kunskapen och att granska den kritiskt. För att komma upp till de högsta poängen räcker det inte med att endast utantill upprepa fakta ur läroboken. En del av uppgifterna förutsätter beredskap att på psykologiska grunder analysera aktuella händelser och fenomen. I bedömningen fäster man särskild vikt vid hur mogen framställningen är och hur väl examinanden är förtrogen med den psykologiska kunskapen. Examinanden ska svara på det som frågas efter i uppgifterna. De fakta och påståenden som presenteras i svaret bör vara klara och tydliga. Utöver detta beaktar man vid bedömningen hur väl strukturerat svaret är i form av en logisk helhet som följer en klar röd tråd.

Uppgift 1

I ett bra svar förklaras effekten hos de två studiemetoderna utgående från de kunskaper gällande minne och inläring som ingår i psykologikurserna. Svaret kan också behandla de övriga åtta studiemetoderna men det är inte alls nödvändigt. Övningsprov är säkert en av de mest använda studiemetoderna. Redan som mycket små drar eleverna nytta av att föräldrarna förhör dem på multiplikationstabellen eller av att kamraterna förhör dem på ord i främmande språk. Att prata med andra är ett bra sätt att vidga eller förstärka de inre modellerna gällande det man studerar. Med hjälp av övningsproven får man också veta vilka saker som man ännu borde läsa mera på och vilka man redan behärskar. Eftersom arbetsminnet har en begränsad kapacitet försvåras inpräntandet snabbt när mängden minnesstoff ökar. Det är därför det är effektivt att lära sig stoffet i mindre helheter och sprida ut läsningen över tid. Metoden stöder också att det inlärdas stegvis registreras i långtidsminnet. De inre modellerna stärks också av att man återkommer till samma saker på nytt och därmed repeterar hur de olika sakerna hänger ihop. Det är särskilt förtjänstfullt att kunna diskutera studiemetoderna gällande personer i olika ålder och olika studiematerial, exempelvis ifråga om studier i främmande språk eller matematik.

3 p. Svaret fokuseras på de två bästa studiemetoderna, och examinandens bedömer knapphändig deras effektivitet utifrån kunskapen om inlärnings- och minnespsykologi.

5 p. I svaret ges många förklaringar baserade på minnes- och inlärningspsykologi till varför det är effektivt med övningsprov och att dela upp läsningen i mindre helheter över tid. Granskningen av övningsmetoderna förankras i inlärningspsykologiska teorier. För att komma upp till de högsta poängen ska examinandens göra jämförelser mellan de två studiemetoder som angavs vara mest effektiva och de övriga metoderna som tas upp i tabellen.

Uppgift 2

I ett bra svar kan examinandens redogöra för vad som avses med självbiografiskt minne, kan koppla samman det med det episodiska minnet och kan också granska det i relation till andra minnessystem. För att diskutera effekterna av det självbiografiska minnet kan man utnyttja lärdomar från den kognitiva psykologin, utvecklingspsykologin samt personlighets- och motivationspsykologin. Eftersom uppgiften gäller det självbiografiska minnets utvecklingsmässiga effekter är det naturligt att behandla dess uppkomst i tidig barndom och granska dess roll och inflytande under hela livscykeln. Uppgiften inbjuder till behandling av teman i anknytning till t.ex. jagets/självets utveckling, självrepresentation, självuppfattning, upplevd självförmåga, narrativitet, identitet och traumatiska upplevelser. I ett förtjänstfullt svar behandlas det självbiografiska minnets rekonstruktiva (kunskapsuppbyggande) karaktär vilken har effekten att en människa kan tro sig minnas sådant som aldrig inträffat i verkligheten. I ett förtjänstfullt svar kan examinandens gestalta hur den upplevda verkligheten styr människans psykiska aktivitet. Individens sätt att uppfatta sin egen livshistoria kan variera beroende på den aktuella livssituationen, eventuella kriser och den psykosociala utvecklingsfasen. De trauman och kriser som individen upplever är individens egna tolkningar av händelserna snarare än händelserna i sig och ett av syftena med terapi kan vara att individen ska lära sig att gestalta sin egen livshistoria på ett nytt sätt.

3 p. I svaret presenteras några relevanta tankar gällande det självbiografiska minnets utvecklingsmässiga effekter. I svaret bör examinanden i enlighet med uppgiftsinstruktionen hänvisa till psykologisk kunskap.

5 p. I svaret diskuteras det självbiografiska minnets utvecklingsmässiga effekter mångsidigt och med utnyttjande av relevanta exempel. De utvecklingsmässiga effekterna specificeras och analyseras på psykologiska grunder.

Uppgift 3

I ett bra svar ges en klar definition av begreppen inre och yttre motivation. Eftersom det inte i alla läroböcker ges direkta förklaringar till de mekanismer eller faser genom vars förmedling yttre motivation omvandlas till inre motivation, så kräver uppgiften att man i svaret kan tillämpa psykologisk kunskap. Examinanden förväntas med konkreta exempel beskriva och förklara hur sådant som till en början görs motvilligt i ett senare skede kan bli spännande och inspirerande. Naturliga exempel kan t.ex. vara examinandens egna upplevelser av olika vardagsgöromål, hobbyer och studier i skolan eller utanför skolan. Eftersom det inte anges någon avgränsad ålder i själva frågan i uppgiften kan exemplen också beröra andra perioder i livet. Svaret kan förankras i Decis och Ryans självbestämmandeteori och examinanden kan diskutera människans behov av att uppleva sig själv som kompetent, att självständigt styra sin egen verksamhet och att höra till någon social gemenskap, och hur detta inverkar på att inre motivation uppstår och utvecklas. Detta är ändå inte nödvändigt utan det går också att bygga ett bra svar genom att till exempel mera allmänt behandla hur intresse uppstår, hur expertis utvecklas eller hur utförandet av något kan bli en viktig del av en människas självvärdering och identitet. För att komma upp till goda poäng räcker det inte att enbart behandla barndomstiden. Det kan också vara förtjänstfullt att i svaret specificera utmaningarna med att den inre motivationen väcks till liv eller utvecklingsförlopp förknippade med förlust av den inre motivationen.

3 p. Examinanden har förstått begreppen inre och yttre motivation och kan med hjälp av några meningsfulla exempel beskriva hur yttre motivation kan omvandlas till inre motivation.

5 p. I svaret behandlas yttre och inre motivation på ett analytiskt och djupgående sätt, omvandlingen av yttre till inre motivation beskrivs konkret och trovärdigt och svaret förankras i motivationspsykologiska begrepp och teorier.

Uppgift 4

Uppgiften förutsätter att man förstår grunderna för vetenskaplig forskning. I ett bra svar har examinandan valt ut ett av de experiment som presenteras i materialet för en närmare granskning. Den valda undersökningen granskas bl.a. med avseende på forskningsupplägg, metoder för val av deltagare och metoder samt med avseende på tolkningen av eventuella resultat, deras signifikans och generaliserbarhet. I ett bra svar görs en ingående bedömning av undersökningens giltighet och tillförlitlighet, och de etiska aspekterna betonas kraftigt. En styrka i svaret kan vara examinandans förmåga att bedöma undersökningen i relation till dagens forskningsetiska perspektiv samt förmåga att bedöma huruvida samma information kunde erhållas med hjälp av någon annan datainsamlingsmetod. Ifall examinandan har behandlat flera undersökningar i sitt svar så läser och poängsätter man bara den första av dem. För att nå upp till de högsta poängen räcker det inte med att enbart diskutera etiska frågor.

3 p. Examinanden kan presentera några uppskattningar av undersökningens tillförlitlighet och giltighet (t.ex. med avseende på deltagare, metoder, generaliserbarhet). I svaret bedöms undersökningen också ur ett forskningsetiskt perspektiv.

5 p. Examinanden presenterar en helhetsbedömning av den valda undersökningen och kan utnyttja principerna för god vetenskaplig forskning i bedömningen av metoderna i undersökningen samt dess genomförande, reliabilitet och validitet. De etiska aspekterna förknippade med undersökningen behandlas på ett mångsidigt och analytiskt sätt i svaret.

Uppgift 5

Bildmaterialet som ansluter sig till uppgiften styr examinandan att utforma sitt svar på bred bas utgående från ett såväl psykiskt, socialt som psykofysiologiskt perspektiv. I ett bra svar kan fysisk beröring diskuteras via anknytningsrelationernas utveckling, den mentala hälsan, hur människor visar och reglerar sina känslor eller hur individens jaguppfattning utvecklas. Ett förtjänstfullt svar kan ta upp experimentella studier, t.ex. Harlows experiment med apor, som visat att fysisk beröring är viktigt för individens framtida välbefinnande. Ifall examinandan hänvisar till Harry Harlows experiment med apor är en kort diskussion om de etiska aspekterna ifråga om dessa experiment också att rekommendera. Man kan också diskutera fysisk beröring ur ett smärt- och våldsperspektiv. Bilden av en "sensorisk homunculus" påminner examinandan om vilka områden som är starkast representerade i vår hjärna. I ett bra svar kan denna kunskap användas som bakgrund för diskussionen kring beröringens betydelse. Svaret kan behandla beröringens betydelse för välbefinnandet i människans olika livsfaser eller koncentrera sig på en av dessa. I ett förtjänstfullt svar kan också sensorisk deprivation eller hjärnans plasticitet behandlas.

3 p. I svaret specificeras några faktorer som exempel på hur fysisk beröring inverkar på individens välbefinnande.

5 p. Examinanden behandlar i vidare omfattning betydelsen av fysisk beröring för individens fysiska, psykiska och sociala välbefinnande och kan anknyta detta till några psykologiska teorier eller till vissa biologiska perspektiv som lyfts fram.

Uppgift 6

Uppgiften innebär tillämpning av socialpsykologisk kunskap och man kan även på ett mångsidigt sätt utnyttja kognitiv, utvecklingspsykologisk och motivationspsykologisk kunskap. Att ungdomar i grupp kan göra tvivelaktiga saker kan man förklara bl.a. med flockbeteende (=grupptänkande). Med detta avses en process i gruppen som framhäver behovet av samstämmighet och som försvagar gruppens förmåga att fatta rationella beslut. Rädslan för att lämnas utanför eller bli mobbad får ofta även sådana deltagare att delta i det tvivelaktiga agerandet som annars i sitt innersta skulle motsätta sig det gruppen väljer att göra. Svaret kan förankras i exempel av många slag, exempelvis mobbning, ofog, brottslighet eller alkohol- och droganvändning. Även om examinandens eget liv kan erbjuda illustrerande exempel på fenomenet behandlas de i ett bra svar på ett analytiskt sätt utifrån psykologiska begrepp och teorier. I ett bra svar fokuserar examinanden tydligt på att besvara frågan varför, snarare än på att bara beskriva fenomenet. Examinanden bör i någon utsträckning jämföra individen som solitär och som gruppmedlem. Kontrasten mellan dessa ingår i uppgiften.

3 p. I svaret presenteras några exempel och synpunkter på de mekanismer varmed gruppen påverkar individen.

5 p. Ett förtjänstfullt svar inbegriper en djupgående och insiktsfull analys av hur gruppprocesser kan påverka individens beteende i en ungdomsgrupp. Examinanden svarar på frågan varför genom att välja träffande exempel som förankras i psykologiska teorier och begrepp.

Uppgift 7

Det här är en tillämpningsuppgift som ger examinanden möjlighet att reflektera över sina egna motionserfarenheter utifrån psykologisk kunskap. Många ungdomar använder sig av digitala motionsverktyg och de har mycket kunskap och erfarenhet på området. I ett bra svar är bedömningen av de digitala motionsapparaterna förankrad i psykologisk kunskap. Människans vardagsliv bygger i hög grad på vissa invanda beteendemönster och det kräver betydande ansträngningar av henne för att på lång sikt förändra dessa. Man kan tänka sig att en människas motionsaktiviteter representerar rutiner som baserar sig på delvis latent eller tyst kunskap, och sådana vanor är inte lätta att förändra. I ett bra svar inser examinanden att de digitala aktivitetsverktygen bringar de delvis omedvetna beteendemönstren i ljuset och att de därmed kan utsättas för medveten reflektion och förändring. För detta syfte registrerar de digitala motionsapparaterna data gällande bl.a. hur mycket tid som läggs på motion, hur effektiv motionen är (kaloriförbränning; eventuell varning för överträning), hur motionsrytmen utfaller per vecka samt ger motionsuppmaningar vid behov. I sociala medier är det möjligt att låta sina kamrater ta del av hur man motionerar och få ändamålsenligt socialt stöd. I ett förtjänstfullt svar utnyttjas på ett insiktsfullt sätt psykologisk kunskap och relevanta exempel i behandlingen av de utmaningar som sammanhänger med förändring av aktivitetsmönster och tillägnandet och upprätthållandet av en aktiv livsstil.

3 p. I svaret presenteras några relevanta psykologiska synpunkter gällande vilken betydelse digitala motionsverktyg kan ha för upprätthållandet av en aktiv livsstil.

5 p. Svaret ger en mångsidig och djupgående analys av de psykologiska faktorer och mekanismer genom vars förmedling de digitala motionsverktygen stöder upprätthållandet av en aktiv livsstil.

Uppgift 8

Uppgiften har en relativt öppen frågeställning och man kan därför granska hur sjungandet påverkar barnet från fosterstadiet vidare genom olika utvecklingsstadier. Denna uppgift ger möjlighet för examinandena att presentera bredden i sina kunskaper. I ett bra svar kan exempelvis sångens utvecklingsmässiga effekter diskuteras i relation till biologiska (nervsystemets utveckling), beteendemässiga (betingning, social inlärning), kognitiva (språk, lek), socioemotionella (emotionell självreglering, anknytningsrelationen) och sociokulturella (internalisering av kulturella traditioner) processer. Barnets utveckling kan påverkas på många olika sätt av att man sjunger för det under fostertiden. Fostrets hjärna utvecklas i snabb takt. Först utvecklas de centra som ansvarar för de inre organen och de vitala funktionerna (hjärnstammen), sedan de strukturer, som ansvarar för t.ex. regleringen av känslolivet (mellanhjärnan, det limbiska systemet). Till sist utvecklas hos fostret de strukturer som ansvarar för de mest avancerade funktionerna (hjärnbarken). Detta sätter gränser för när fostret t.ex. kan höra en sång. När det gäller den tidiga barndomen är det naturligt att granska sjungandet utifrån interaktionen mellan modern och barnet och anknyta det till den ömsesidiga känsloregleringen, till hur anknytningen uppstår och till hur såväl barnets och de vuxnas välbefinnande upprätthålls. I lekåldern stöder sången vidare utvecklingen av de språkliga färdigheterna, och genom betydelserna och lekarna som ingår i sången tillägnar sig barnet kulturen (socialisation). Utöver dessa teman kan svaret behandla exempelvis hörselsinnets funktion, effekten av övning eller exponering eller andra undersökningar och synvinklar i anslutning till ämnet. Förtjänstfulla svar ger prov på en god förmåga att tillämpa och utveckla kunskap.

3 p. Examinanden presenterar något psykologiskt motiverat samband mellan sjungandet och barnets utveckling.

5 p. Examinanden presenterar ett flertal psykologiskt motiverade samband mellan att man sjunger för barnet och barnets senare utveckling. I svaret granskas de utvecklingsmässiga effekterna av att sjunga för barnet och den analytiska granskningen baserar sig på mångsidiga och djupa kunskaper i psykologi och på relevanta exempel.

Uppgift +9

Uppgiften ger examinanden möjlighet att själv välja vilka inriktningar som granskas. Psykologiska inriktningar som behandlas i läroböcker och på kurser i psykologi är t.ex. den biologiska, den behavioristiska, den kognitiva, den psykodynamiska, den humanistiska och den sociokulturella inriktningen. Även egenskapsteorin kan betraktas som en människouppfattning. Den biologiska psykologin är intresserad av hur hjärnans verksamhet och annan fysiologisk aktivitet är kopplade till människans beteende. Den behavioristiska inriktningen betonar betingning och social inläring. Den kognitiva psykologins intresse gäller de kognitiva funktionerna, automatisk och kontrollerad informationsbehandling samt tanke- och handlingsmönster. Det centrala i den psykodynamiska inriktningen är personlighetens struktur: id, ego, superego. Personligheten anses till stor del ingå i det omedvetna. Barnomens betydelse framhävs. I den humanistiska psykologin är självkännet, självförverkligande och att begrunda livets mening det centrala. Det sociokulturella perspektivet betonar betydelsen av att tillägna sig språket och kulturen när det gäller människans utveckling och handlande. Egenskapsteorin förklarar människans beteende utifrån hennes personlighetsegenskaper, exempelvis extraversion. Begreppet människouppfattning ska i detta fall förstås i vid mening, även om den psykodynamiska och den behavioristiska människouppfattningen var de vanligaste jämförelseobjekten.

3 p. Svaret bygger på en snävare granskning av två riktningar inom psykologin. Jämförelsen förblir ytlig eller begränsad.

5 p. I svaret jämförs människouppfattningarna inom två psykologiska inriktningar på ett bredare och mångsidigare plan, även om det brister något i jämförelsens djup och analytiska grepp.

7 p. Svaret består av en djupgående och analytisk jämförelse mellan två psykologiska inriktningars människouppfattningar. I jämförelsen lyckas examinandem identifiera det som förenar och det som skiljer dessa människouppfattningar åt samt mer ingående koppla dem till psykologins historia, inklusive med de teoretiska referensramar och undersökningar som bidragit till dessa perspektiv.

Uppgift +10

Denna uppgift bygger i hög grad på tillämpning, och samtliga kurser erbjuder relevanta psykologiska kunskaper för att närma sig frågan. Det är dock inte nödvändigt att redogöra för allt detta, utan examinanden kan i sitt svar förlita sig på något angreppssätt som valts på goda grunder. I analysen av definitionen kan examinanden reflektera över likheter och olikheter mellan WHO:s definition och de definitioner som presenteras i böckerna. Definitionen består av flera delaspekter och ett bra svar förutsätter att man uppmärksammar dess olika dimensioner. Definitionen kan också diskuteras i relation till psykiska störningar. I svaret kan definitionen även dryftas utifrån olika uppfattningar om den biologiska och utvecklingsmässiga grunden för psykiska störningar. Vidare kan man diskutera definitionens relevans för bedömningar av psykisk hälsa hos barn och unga. Uppgiftens senare del kan besvaras exempelvis genom att ta upp individuella utvecklingsfaktorer, individens livscykel samt färdigheter som stöder den psykiska hälsan och hur de inlärs. I ett bra svar kan man också diskutera huruvida det för en stor del av befolkningen är övermäktigt att klara av livets utmaningar under tider av krig, massarbetslöshet eller andra undantagstillstånd, eller hur politiska avgöranden i samhället påverkar människornas möjligheter att upprätthålla sin egen psykiska hälsa. I utformningen av svaret bör WHO:s definition ingå. Flera av svaren behandlade faktorer gällande psykisk hälsa utan anknytning till den angivna definitionen.

3 p. Båda delarna av uppgiften beaktas i svaret. Svaret är kopplat till någon relevant psykologisk kunskap.

5 p. Definitionen jämförs med andra definitioner och psykologiska teorier ges synlighet i svaret. Delaspekterna i definitionen granskas närmare. Skillnaden mellan individ- och samhällsnivå förtydligas och integreras i den psykologiska kunskapen.

7 p. I svaret visar examinanden en bred och kritisk förståelse för fenomenet psykisk hälsa. I svaret görs exempelvis smidiga kopplingar till individens utveckling, till psykiska störningar eller till socialpsykologi.